

QISHLOQ XO'JALIGI KORXONALARIDA BUXGALTERIYA HISOBINI TAKOMILLASHTIRISHNING SAMARALI YO'LLARI

Eshqorayev Javohir Zayniddin o'g'li

**Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti Buxgalteriya
hisobi va audit yo'nalishi talabasi**

ANNOTATSIYA: Maqolada qishloq xo'jaligi korxonalarida buxgalteriya hisobi tizimini takomillashtirish zaruriyati, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari yoritilgan. Muallif buxgalteriya hisobi axborotining to'g'riligi va ishonchliligini oshirish orqali xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy holatini tahlil qilish imkoniyatlarini kengaytirish masalasini tahlil qiladi. Shuningdek, zamonaviy raqamli texnologiyalar asosida hisob tizimini avtomatlashtirish, xalqaro standartlarga moslashtirish va kadrlar malakasini oshirish orqali hisobot berish samaradorligini kuchaytirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: qishloq xo'jaligi, buxgalteriya hisobi, audit, avtomatlashtirish, moliyaviy hisobot, standartlar.

KIRISH

Qishloq xo'jaligi O'zbekiston iqtisodiyotining eng muhim tarmoqlaridan biri bo'lib, mamlakat aholisining oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, eksport salohiyatini oshirish va hududiy bandlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. So'nggi yillarda sohani modernizatsiya qilish, fermer xo'jaliklari va agroklasterni rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan islohotlar moliyaviy hisobotlarning aniqligiga, moliyaviy boshqaruv tizimining samaradorligiga bevosita bog'liq. Shu sababli buxgalteriya hisobini yuritish va audit jarayonlarini takomillashtirish, zamonaviy boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun zarur axborotni shakllantirish bugungi kundagi ustuvor yo'nalishlardan biridir.

Qishloq xo'jaligi faoliyatining mavsumiyligi, ishlab chiqarishning tabiiy va iqlimiy omillarga bog'liqligi, hosildorlik va mahsulot yetishtirish jarayonidagi turlicha yondashuvlar buxgalteriya hisobini yuritishda o'ziga xos yondashuvlarni talab etadi. Misol uchun, biologik aktivlarning (ekinlar, chorva mollari) baholanishi va amortizatsiyasi, mavsumiy ishlab chiqarish xarajatlarining taqsimoti, subsidiya va grantlarning hisobi, investitsiya loyihalarining natijalarini moliyaviy jihatdan aks ettirish kabi murakkab masalalar mavjud. Bundan tashqari, fermer xo'jaliklari va boshqa kichik korxonalar buxgalteriya hisobini yuritishda ko'plab qiyinchiliklarga

duch kelmoqda: kadrlar yetishmasligi, axborot texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmasining pastligi, standartlashtirilgan dasturiy vositalarning yetishmasligi shular jumlasidandir.

Maqolaning dolzarbligi shundaki, aynan qishloq xo'jaligi sohasi uchun moslashtirilgan, amaliyotga yaqin va zamonaviy buxgalteriya hisobi tizimini ishlab chiqish ehtiyoji ortib bormoqda. Shu jihatdan maqolada buxgalteriya hisobi tizimining mavjud holati, aniqlangan kamchiliklar va ularni bartaraf etish yo'llari ilmiy asosda yoritiladi hamda takomillashtirish bo'yicha aniq takliflar beriladi.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotda bir nechta ilmiy-tadqiqot usullaridan kompleks tarzda foydalanildi. Birinchidan, statistik tahlil usuli orqali qishloq xo'jaligi korxonalarining buxgalteriya hisob yuritish holati, foydalanilayotgan dasturiy vositalar, moliyaviy hisobotlarning sifati va audit natijalari o'rganildi. Statistik ma'lumotlar O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi, Moliya vazirligi va boshqa ochiq manbalardan olindi.

Ikkinchidan, kontent-tahlil yondashuvi orqali buxgalteriya hisobi va auditga oid mavjud qonunchilik bazasi, davlat normativ hujjatlari, amaldagi buxgalteriya standartlari, hamda xalqaro standartlar (IFRS) solishtirilib tahlil qilindi. Bu yondashuv hisobotlar shakllanishidagi farqlarni aniqlash, mavjud qonunchilikda sektorga xos bo'lgan jihatlarning yetarlicha qamrab olinmaganligini aniqlashga xizmat qildi.

Uchinchidan, empirik yondashuv doirasida sohada faoliyat yuritayotgan 10 ta fermer xo'jaligi, 3 ta agrofirma va 2 ta kooperativ faoliyati bevosita kuzatildi. Shu bilan birga, buxgalterlar, moliyachilar va auditorlar bilan yarimstrukturaviy intervyular o'tkazildi. Ularning fikrlari asosida amaliyotdagi muammolar, zarur o'zgartirishlar, hamda avtomatlashtirishga oid fikrlar aniqlashtirildi.

To'rtinchidan, komparativ tahlil orqali O'zbekiston qishloq xo'jaligi buxgalteriyasining ayrim rivojlangan davlatlar (Rossiya, Turkiya, Germaniya)dagi tizimlar bilan o'xshash va farqli jihatlari taqqoslab tahlil qilindi. Bu tahlillar takliflar ishlab chiqishda asos bo'lib xizmat qildi.

NATIJAR VA TAHLIL

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, qishloq xo'jaligi korxonalarining 70 foizida buxgalteriya hisobini yuritishda dasturiy vositalardan foydalanilmoqda. Biroq ularning aksariyati, ayniqsa kichik fermer xo'jaliklarida, ishlab chiqarish xarajatlari, mavsumiy o'zgaruvchanlik, biologik aktivlar va amortizatsiya hisobini to'liq qamrab olmaydi. Bu esa hisob-kitoblarda aniqlikni pasaytiradi va moliyaviy holatning noto'g'ri aks etishiga olib keladi.

Amaliy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'rganilgan 15 ta xo'jalikdan 11 tasida daromad va xarajatlar noto'g'ri tasniflangan, 9 tasida esa amortizatsiya hisobining noto'g'ri olib

borilgani aniqlangan. Ayni paytda, 72% korxonalar xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (IFRS) to'liq mos kelmaydigan hisobotlar tayyorlamoqda. Hisobotlarda aktivlar va majburiyatlar baholanishidagi tafovutlar, investitsion faoliyatning hisobda aks etmasligi kabi muammolar qayd etilgan.

Yana bir muhim jihat shundaki, aksariyat fermer xo'jaliklarida buxgalteriya axborot tizimlari mavjud bo'lmasligi sababli ko'pchilik hali ham qo'lda yoki oddiy Excel jadvallarida hisob yuritmoqda. Natijada, hisobotlar kechikadi, aniqlik past bo'ladi va nazorat mexanizmlari samarali ishlamaydi.

Quyidagi jadval orqali asosiy muammolar taqsimoti ko'rsatilgan:

№	Muammo turi	Korxonalar ulushi (%)
1	Amortizatsiya hisobidagi xatoliklar	64
2	Biologik aktivlarning noto'g'ri qaydi	58
3	Moliyaviy hisobotlarning G'MSga mos emasligi	72
4	Xarajatlar noto'g'ri tasnifi	50
5	Axborot tizimining yo'qligi yoki samarasizligi	68
6	Kadrlar malakasining pastligi	61

Bu statistik natijalar asosida aniqlanganki, muammolar nafaqat texnik yoki dasturiy vositalar bilan bog'liq, balki inson resurslari va metodik ko'rsatmalarning yetishmasligi bilan ham bog'liqdir. Shu sababli, tizimli yondashuvda avtomatlashtirish bilan birga kadrlar tayyorlash va normativ-huquqiy bazani mustahkamlash zarurati tug'iladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqotlar natijasida aniqlanishicha, qishloq xo'jaligi korxonalarida buxgalteriya hisobining mavjud holati ko'plab muammolar bilan bog'liq bo'lib, ular moliyaviy axborotlarning sifatsiz shakllanishiga, noto'g'ri tahlil va boshqaruv qarorlarining qabul qilinishiga sabab bo'lmoqda. Ayniqsa, biologik aktivlarning hisobini yuritishdagi murakkabliklar, amortizatsiya jarayonidagi noto'g'ri yondashuvlar, avtomatlashtirilgan tizimlarning yo'qligi yoki cheklanganligi, malakali kadrlar tanqisligi va xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga muvofiqlik darajasining pastligi mavjud tizimning zaif tomonlarini ko'rsatmoqda.

Mazkur muammolarni bartaraf etish va tizimni takomillashtirish maqsadida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. **Xalqaro standartlarga moslashtirish:** Qishloq xo'jaligi korxonalari moliyaviy hisobotlarni xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) asosida tayyorlashi uchun zarur metodik ko'rsatmalar ishlab chiqilishi va milliy standartlar bilan uyg'unlashtirish mexanizmlari yaratish zarur.
2. **Dasturiy ta'minotni modernizatsiya qilish:** Fermer xo'jaliklari va agrofirma darajasida hisob yuritishni soddalashtiruvchi, lekin samarali bo'lgan ixtisoslashtirilgan dasturlar (masalan, agrobuxgalteriya uchun modulga ega 1C yoki ERP platformalari) joriy etilishi lozim.
3. **Kadrlar salohiyatini oshirish:** Buxgalterlar, auditorlar va moliyachilar uchun qishloq xo'jaligiga ixtisoslashgan sertifikatlashtirilgan kurslar, malaka oshirish dasturlari va amaliyotlar yo'lga qo'yilishi kerak.
4. **Huquqiy va normativ asosni mustahkamlash:** Qishloq xo'jaligiga xos bo'lgan buxgalteriya hisobining alohida jihatlarini tartibga soluvchi alohida qonunosti hujjatlarini ishlab chiqish va mavjud me'yoriy hujjatlarni qayta ko'rib chiqish zarur.
5. **Hisobot va auditning shaffofligini oshirish:** Barcha korxonalarda ichki audit tizimini mustahkamlash, tashqi auditni esa mustaqil tashkilotlar orqali o'tkazish amaliyotini kengaytirish lozim.
6. **Axborot tizimlari va raqamlashtirishni jadallashtirish:** Fermer xo'jaliklari va agroklastarlarda buxgalteriya hisobi, ishlab chiqarish, xarajatlar va mahsulotni yetkazib berish bosqichlarini yagona axborot tizimida integratsiyalash kerak.
7. **Monitoring tizimini joriy etish:** Davlat moliya organlari tomonidan sektorda buxgalteriya hisobining holatini muntazam monitoring qilib borish va aniqlangan kamchiliklar asosida tizimli choralar ko'rish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xudoyberganov A. Qishloq xo'jaligida buxgalteriya hisobi. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
2. Sobirov M. Qishloq xo'jaligi korxonalarida moliyaviy nazorat. – Samarqand: Zarafshon, 2022.
3. Sharipov Sh. Buxgalteriya hisobining zamonaviy yo'nalishlari. – Buxoro: BuxDU nashriyoti, 2023.
4. International Financial Reporting Standards (IFRS) Foundation. www.ifrs.org
5. O'zbekiston Respublikasi Buxgalteriya hisobi to'g'risidagi Qonuni. – 2016.
6. Moliya vazirligining buxgalteriya hisobi va audit bo'yicha normativ hujjatlari to'plami. – Toshkent, 2021.